

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 9

*Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
“Україна як геополітична реальність: політика,
економіка, право, духовність”,
м. Київ, МАУП, 21 березня 2013 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2013

Рецензенти: *О. В. Куроченко*, д-р екон. наук, проф.
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.
К. В. Пічик, канд. екон. наук, доц.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 5 від 29.05.13)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф.;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
М50 МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

Вип. 9: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
“Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право, ду-
ховність”, м. Київ, МАУП, 21 берез. 2013 р. / редкол.: А. М. Подоляка
(голова) [та ін.]. — 2013. — 288 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

Розглядаються питання організації управлінської діяльності, управління персо-
налом в сучасних організаціях, досліджуються актуальні проблеми менеджменту, що
свідчить про активне залучення студентів до проведення наукової діяльності. Це дасть
можливість усім бажаючим ознайомитися із сучасним станом управлінської науки в
Україні.

Для студентів, викладачів і всіх, хто цікавиться менеджментом.

ББК 65.290-2я43

Новацька Н. І.

Формування управлінської думки
в Україні з другої половини XIX ст.
і до початку XX ст. 82

Паршина Н. П.

Геополітична ідентичність
населення України:
фактори формування..... 86

Радченко О. Б.

Самолегітимація і суб'єктність
як умови геополітичної
безпеки сучасного українського
суспільства 90

Соколовська К. М.

Українська мова як чинник
формування духовності нової
генерації українців 93

Шуст В. В.

Соціокультурні аспекти впливу
глобалізаційних процесів
на українське суспільство 100

Подолька С. А.

Адміністративні процедури
прокурорської діяльності щодо
звернення громадян 103

Юлдашев С. О.

Використання альтернативних
методів розгляду економічних
спорів за кордоном..... 109

Ємельянов А. С.

Вексельні правовідносини як
самостійний інститут
господарського права 111

Лісовський П. М.

Феноменологічна редукція духовного
капіталу як сенсорно-розумовий
акт у конструктивній моделі
мудрості: філософсько-політичний
вимір..... 113

Степанюк І. В.

Духовный смысл современных
экономических отношений 116

Темник І. О.

Економіка знань за сучасних
геополітичних умов 123

Тімашова В. М.

Культурне надбання в сучасному
інформаційному суспільстві..... 126

Костюк Т. О.

Динаміка змін зовнішньополітичних
пріоритетів України і їх вплив
на імідж держави у світі 128

Баєв В. В.

Формування системи безпеки
туристичного підприємства в умовах
глобальної нестабільності 131

**Доносо Варгас Дієго Хосе,
Доносо Варгас Сантьяго Феліпе,
Доносо Варгас Хавієр**

Стратегія національної безпеки
України в умовах глобалізованого
світу 137

Магеррамазаде Алібала Саттар огли

Основні засоби протистояння
фінансовій кризі на національному
і міжнародному рівні..... 141

Астафьева Г. И.

Утраченная эмпатия, социальные
проблемы, “эмоциональное выгорание”
и необходимые решения 149

Бондаренко С. В.

Роль громадської дипломатії у
національному брендингу України 153

Вакуленко Н. А.

Активізація самостійної роботи
студентів-економістів як шлях
до запровадження у навчальний
процес проекту “Європейський
Мовний Портфель
для економістів” 155

АКТИВІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ ЯК ШЛЯХ ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПРОЕКТУ “ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МОВНИЙ ПОРТФЕЛЬ ДЛЯ ЕКОНОМІСТІВ”

Становлення і розвиток української державності, вип. 9, с. 155 — 162

У країнах — членах Ради Об'єднаної Європи, куди незабаром готується вступити Україна, доцільною є концепція самостійного навчання впродовж усього життя [10], все більше уваги приділяється організації самостійної роботи студентів під час навчання з метою формування навчальної компетенції [1; 3; 4; 9; 13].

За даними ЮНЕСКО, в університетах країн Європи на самостійну роботу відводиться від 40 до 70 % усього навчального часу. У США на одну годину аудиторної роботи припадає 2 години позааудиторної [11]. За іншими даними, співвідношення часу аудиторної та позааудиторної роботи у світі відповідно становить 1:3,5 [17].

Варто зазначити, в освітньому просторі України також відбуваються зміни в організації навчальної діяльності студентів. Так, у Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України дотримуються думки, що велика кількість аудиторних занять — це позбавлення можливості студента підготуватися до самостійності в його подальшій професійній діяльності [16]. Положенням про

організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах передбачається, що самостійна робота студентів як “основний засіб оволодіння навчальним матеріалом” має становити не менше $\frac{1}{3}$ і не більше $\frac{2}{3}$ загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни [19, 50]. Співвідношення між аудиторною і позааудиторною роботою змінюється на користь останньої. Таким чином, нагальним постає питання активізації самостійної роботи студентів.

Аналіз педагогічної та методичної літератури показав, що існує кілька визначень поняття “самостійна робота”. Самостійна робота в педагогічній науці трактується як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів у навчанні [18], особливий вид навчальних завдань [23], форма організації навчально-пізнавальної діяльності, вид навчальної діяльності [2, 312; 8, 297; 14], запланована робота студентів, форма індивідуального навчання [15], форма індивідуалізації та диференціації навчання, обов'язкова умова послідовного переходу в системі школа — ВНЗ,

засіб підвищення якості підготовки спеціаліста і формування вміння самостійно поповнювати ці знання [7], метод навчання, прийом навчання, форма організації творчої діяльності учнів [20].

Ряд науковців вважає, що самостійна робота студентів не повинна розглядатися лише як позааудиторна. Самостійна аудиторна робота студентів виконується студентами самостійно, але за завданнями і з консультаціями викладача. Це сприяє формуванню навичок, необхідних для організації самостійної позааудиторної роботи та навчання упродовж усього життя. І позааудиторна, й аудиторна самостійна робота створюють підґрунтя для набуття іншомовних навичок і вмінь, необхідних для виконання професійних обов'язків економістів.

Поняття “самостійна робота” потребує розмежування з поняттями “самостійна навчальна діяльність”, “самостійна пізнавальна діяльність”, “автономія”, оскільки в дослідженнях вони трактуються по-різному.

Під **самостійною пізнавальною діяльністю студентів** слід розуміти діяльність, яка здійснюється ними у процесі навчальної роботи, відповідає вимогам навчальних планів і програм, під час якої студенти, користуючись консультаціями викладача або без нього, набувають знання, навички й уміння, і таким чином досягають нових пізнавальних результатів. Результатом такої діяльності є якісні зміни, вдосконалення особистості студента та подальше самовдосконалення у процесі безперервної освіти.

Поняттю “автономія” приділяється значна увага в публікаціях вітчизняних [21] і особливо зарубіжних науковців. Під автономією слід розуміти внутрішню особисту незалежність студента, що ґрунтується на здатності самостійно керувати процесом засвоєння знань та оволодіння навичками і вміннями іншомовного спілкування. Традиційно виділяються 4 види автономії студентів: *авторитарний, особистісно-орієнтований, індивідуально-орієнтований, самоорієнтований*.

Існує класифікація рівнів автономії студента у навчальному процесі [22, 93–96]:

- **рівень нульової автономії або рівень повної залежності навчального процесу від викладача**, який відповідає авторитарному виду автономії;
- **рівень групової автономії**, в якому в межах напряму, визначеного програмою курсу, всі рішення щодо використання мовних та мовленнєвих засобів, визначення цілей та засобів їх реалізації ухвалюються студентами в результаті обговорень і компромісів у парах, малих групах та всією групою, а не індивідуально;
- **рівень індивідуальної/групової автономії**, який відповідає самоорієнтованому виду автономії, або може характеризуватися як повна автономія, студенти отримують право самостійно або у групі ухвалювати рішення щодо цілей, завдань, змісту і методів власного навчання.

Доречним є висновки психологів і дидактів [5; 12] про те, що жорсткість управління процесом навчання має поступитись місцем самостійності студентів у визначенні мети, засобів та результатів їхньої діяльності, контролі та оцінці власних досягнень. Тому у навчальному процесі можуть застосовуватись всі види автономії, але авторитарність управління діяльністю тих, хто вивчає мову, повинна постійно зменшуватись з тим, щоб самостійна робота студентів у ВНЗ перетворилася на гнучко керовану систему, студенти розглядалися не як об'єкт, а активний суб'єкт процесу вивчення іноземної мови [6], їм давалась можливість активно впливати на навчальний процес, а викладач виступав у ролі консультанта, зацікавленого в якомога ефективному формуванні особистості студента.

Автономне навчання можна забезпечити, якщо вміння вчитися розглядатиметься як інтегральний складник вивчення іноземної мови так, щоб студенти самі обирали цілі, засоби, методи навчання і навчальні матеріали з урахуванням власних потреб і здібностей, усвідомлювали найкращі напрями навчання.

На перший погляд, навчання вчитися самостійно не є основною метою курсу іноземної мови, але принаймні є дві причини, які дають підстави для інтегрування зазначеного вміння до мети:

- ефективність свідомого навчання полягає в тому, що знання об'єкта навчання та мети навчання студентами виступає фактором зміцнення їх мотивації;

- вміння вчитися виступає ціннісним аспектом підготовки студентів до подальшого навчання впродовж усього життя.

Для активного залучення студентів до самостійної роботи як основної форми їх навчальної діяльності, як зазначають науковці, необхідне формування у них умінь вчитися, навички і вміння навчальної компетенції і бажання оволодівати новими знаннями. Під **навчальною компетенцією слід розуміти вміння студента ефективно і результативно будувати свою навчально-пізнавальну діяльність, методично правильно організовувати самостійну роботу з іноземної мови, налагоджувати співпрацю з викладачем, іншими студентами, вміння використовувати різноманітні засоби навчання**. При цьому студент може брати участь у спілкуванні на міжкультурному рівні та самостійно вдосконалюватися протягом усього життя, а метою навчання іноземної мови визнається розвиток його особистості. Здатність студента “приймати на себе функції викладача”, займати позицію “я — викладач” визначає сформованість його навчальної компетенції.

У поняття “загальні компетенції особистості” в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти входять знання, вміння, життєвий досвід і вміння вчитися. Уміння вчитися і творчо діяти тих, хто вивчає мову, складаються з багатьох компонентів, серед яких: усвідомлення мови та спілкування, фонетичні здібності, здібності до евристичної діяльності, здібності до вивчення

мов. Останні, у свою чергу, передбачають здатність використовувати всі доступні матеріали для автономного самостійного навчання, усвідомлення мети поставленого завдання та здатність організовувати і використовувати матеріали для самостійного самокерованого навчання. Це дає нам підстави стверджувати значущість цих умінь для ефективного навчання сучасних спеціалістів спілкування іноземною мовою.

Н. Гальськова запроваджує термін **“методична компетенція”** для позначення здатності студента планувати свою роботу з опанування іноземної мови усвідомлено, економно, творчо та цілеспрямовано. Вона підкреслює, що цей тип компетенції не має самостійного статусу, а інтегрує мовні здібності студента, його вміння вступати у взаємодію між викладачем та іншими студентами, а також різними засобами навчання.

Уміння працювати самостійно необхідне студентам не лише для успішного оволодіння навчальною програмою, а й для творчості у своїй професійній діяльності. Таким чином, воно є водночас і засобом, і метою навчання, і тому у ВНЗ повинні навчити студента працювати і здобувати нові знання самостійно, що набагато складніше.

Потрібно відзначити, що формування у студента навчальної компетенції не забезпечується у навчальному процесі повною мірою. Це пов'язано з тим, що ще не розроблено і не впроваджено механізм формування стратегії цілепокладання, рефлексивної самооцінки, здатності до самостійного керування своєю навчальною діяльністю.

Отже, для ефективного навчання у ВНЗ студенту потрібно опанувати вміння здійснення **навчальної компетенції** з іноземної мови. Підготовка для цього має відбуватись у трьох основних напрямках за кількістю етапів навчальної дії: задумі; реалізації навчального процесу; контролі, що сприятиме не лише підвищенню мотивації та поліпшенню показників навчання, а й розвитку особистості.

Опрацювання окремих прийомів не може забезпечити цілісної здатності і готовності до самостійного керування своєю навчальною діяльністю та усвідомлення себе як активного її суб'єкта.

За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, 28,4 % студентів навчаються за напрямами підготовки “Економіка, комерція”, що свідчить не лише про підвищений попит суспільства на спеціалістів цього профілю, а й про бажання молоді здобувати економічну освіту. Навчаючись у ВНЗ, студенти мають бути зацікавлені у набутті всіх знань, навичок і вмінь, які необхідні для подальшої роботи за фахом. Отже, професіоналізація завдань у цьому разі відповідає потребам студентів і тому необхідне введення окремих професійно-орієнтованих компонентів у курс іноземної мови ще на першому етапі/модулі з метою втілення принципу відповідності змісту іншомовного матеріалу, який опановується, потребам студентів. Цей підхід запроваджено у програмі для немовних ВНЗ України і відображено у назві курсу — “Іноземна мова для професійного спілкування”.

У більшості ВНЗ вивчення іноземної мови припиняється після дру-

гого етапу складанням державного іспиту. Передбачається, що до цього часу студенти опанують англійську мову на рівні, який відповідає рівню Vantage (B2). По досягненні рівня B2, студенти володітимуть англійською мовою на рівні, який дасть їм впевненість, що вони самі зможуть адекватно діяти у більшості передбачуваних і непередбачуваних комунікативних ситуаціях, у яких вони можуть опинитись, не відчуваючи себе надмірно обмеженими через використання іноземної мови.

Існує певна кількість ВНЗ, у яких курс іноземної мови викладається не лише на першому та на другому курсах, а й надалі. У решті ВНЗ, де кількість годин відповідає мінімуму, встановленому Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України і не перевищує трьохсот, визначена мета може досягатись лише самоосвітою або шляхом післядипломної перепідготовки.

Таким чином, специфічною рисою курсу “Іноземна мова для професійного спілкування” у ВНЗ економічного профілю є **професійна спрямованість**, яку необхідно забезпечити, зокрема, на заняттях з іноземної мови на першому і другому курсах за одне-два заняття на тиждень, за умови, що студенти ще не готові спілкуватися на фахові теми через відсутність власних базових знань зі спеціальних дисциплін, які викладаються на старших курсах. Найбільший рівень професіоналізації курсу відбувається починаючи з другого року навчання, протягом якого у студентів повинні сформуватися вміння використовувати ділову іноземну мову.

Усе зазначене дає підстави зробити висновок, що **зміст самостійної роботи з дисципліни “Іноземна мова за професійним спрямуванням”** передусім полягає в оволодінні професійно-орієнтованими комунікативними іншомовними вміннями. Для конкретизації змісту самостійної роботи потрібно визначення загальних та комунікативних компетенцій, якими мають оволодіти студенти для виконання фахових обов’язків іноземної мови, а також з’ясування цілей та видів діяльності для аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів.

Рада Європи рекомендує використовувати **Європейський Мовний Портфель**, оснований на Західноєвропейських рекомендаціях, відповідно до визначених рівнів володіння іноземною мовою, для типової сертифікації рівнів оволодіння іноземною мовою та детального відображення власного досвіду їх вивчення, набутих мовних кваліфікацій та змісту мовних курсів, стимулювання самоосвіти та самооцінки у процесі вивчення іноземної мови. Автори праць, присвячених огляду Мовного Портфеля, одностайні у тому, що він повинен бути простим у використанні, належати своєму власнику, визначати потреби і відображати досягнення у вивченні, сприяти плюрилінгвізму та розвитку автономності студентів у процесі навчання.

Ідею портфеля було запозичено з галузей мистецтва та психоаналізу, де він розглядається як засіб, що дає змогу зібрати цілісну характеристику особистості. Технологія використання портфеля у вивченні

іноземної мови ефективно використовується для надання студентам можливості **самостійно** простежувати свій досвід та прогрес, фіксувати його та планувати цілі на майбутнє.

Європейський Мовний Портфель

є документом/пакетом документів, за допомогою яких ті, хто навчаються (надалі — власники Портфеля), збирають та систематизують свої досягнення та відображають свій досвід у вивченні іноземної мови, зразки виконаних робіт, а також отримані свідоцтва та сертифікати.

Розробники Мовного Портфеля враховували мобільність, демократичне європейське громадянство та відобразили прагнення Ради Європи:

- до поглиблення духовного розуміння між громадянами Європи;
- до зростання поваги до культур інших народів та їх способу життя;
- до захисту та пропагування різноманітності мов і культур;
- до вивчення різних мов упродовж усього життя;
- до розвитку того, хто вивчає мову;
- до розвитку можливостей самостійного вивчення мови;
- до доступності і послідовності навчального процесу;
- до чіткого описання мовних компетенцій та їх якостей для забезпечення мобільності.

У сучасному навчальному процесі практикується використання кількох **видів Мовного Портфеля**. Залежно від їх цільової спрямованості виокремлено різні види Мовного Портфеля, які використовуються як:

- інструмент самооцінки досягнень студента в процесі опанування іноземної мови та визначення рівня володіння нею (Self-Assessment Language Portfolio);
- інструмент демонстрації результату навчання (Administrative Language Portfolio);
- засіб зворотного зв'язку у навчальному процесі з іноземної мови (Show Case, Feedback Language Portfolio);
- засіб реалізації різних цілей у галузі оволодіння іноземною мовою (Comprehensive Language Portfolio);
- засіб автономного вивчення іноземної мови (Language Learning Portfolio). Цей вид Мовного Портфеля може бути як одноцільовим, так і мати комплексну спрямованість: Мовний Портфель з читання (Reading Portfolio), Мовний Портфель з аудіювання (Listening Portfolio), Мовний Портфель з говоріння (Speaking Portfolio), Мовний Портфель з письма (Writing Portfolio), Мовний портфель взаємопов'язаного розвитку видів мовленнєвої діяльності (Integrated Skills Portfolio).

Найперспективнішим для запровадження у ВНЗ України є **Мовний Портфель як засіб автономного вивчення іноземної мови**, оскільки цей формат забезпечує студентів засобами визначення рівня володіння іноземною мовою на певний проміжок часу, рефлексії, самоконтролю, планування процесу власного

навчання, інструкціями, рекомендаціями і пам'ятками для набуття іншомовних умінь спілкуватися для здійснення майбутньої професійної діяльності.

Педагогічна функція Європейського Мовного Портфеля полягає у заохоченні його власника до безперервного навчання іноземної мови впродовж усього життя, підвищення мотивації, формування навчальної компетенції та посилення автономності студентів-економістів у процесі навчання, що відповідає прагненням Ради Європи щодо розвитку сучасної освіти.

Література

1. Абасов З. А. Формирование самоконтроля как условие становления ученика субъектом учебной деятельности // Наука и школа. — 2010. — № 2. — С. 25–27.
2. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Словарь методических терминов (Теория и практика преподавания языков). — СПб.: Златоуст, 2009. — 472 с.
3. Бурденюк Г. М. Управление самостоятельной учебной деятельностью при обучении иностранным языкам взрослых: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / МГЛУ. — М., 2009. — 49 с.
4. Буряк В. А. Керування самостійною роботою студентів // Вища школа. — 2011. — № 4–5. — С. 48–52.
5. Виштинська Т. М. Індивідуально-диференційований підхід до навчання іноземної мови учнів старшої школи // Педагогіка і психологія. — 2011. — № 2. — С. 18–24.
6. Галькова Н. Д. Языковый портфель как инструмент оценки и самооценки учащихся в области изучения иностранных языков // Иностранные языки в школе. — 2010. — № 5. — С. 6–11.
7. Герман Н. А., Тягунова Н. О. Адаптация форм организации самостоятельной работы студентов до современных технологий обучения // Вища школа. — 2011. — № 4–5. — С. 53–61.
8. Гончаренко С. М. Український педагогічний словник — К.: Либідь, 2009. — 420 с.
9. Громкова М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: Учеб. пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ — ДАНА, 2009. — 415 с.
10. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання // За ред. С. Ю. Ніколаєва. — К.: Ленвіт, 2009. — 273 с.
11. Зеленецкая С. Н. Об определении необходимого числа испытуемых в эксперименте // Иностр. языки в высш. шк. — 2008. — Вып. 6. — С. 73–75.
12. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: Книга для учителя. — М.: Просвещение, 2009. — 160 с.
13. Зоренко И. С. Дидактические условия организации самостоятельной учебной работы школьников: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Кривой Рог, 2009. — 181 с.
14. Козаков В. А. Теория и практика самостоятельной работы студентов: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. — К., 2009. — 441 с.
15. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: Пособие для учителей. — М.: Аркти, 2012. — 175 с.
16. Кремень В. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в Європейське співтовариство // Освіта Укра-

- їни. — 2 берез. 2009 р. — № 17. — С. 12–15.
17. *Педагогика и психология высшей школы: Учеб. пособие* / Отв. ред. М. В. Буланова-Топоркова. — Ростов/н/Д: Феникс, 2012. — 544 с.
18. *Подкасистый П. И.* Самостоятельная познавательная деятельность школьников. — М.: Просвещение, 2010. — 240 с.
19. *Наказ* Міністерства освіти і науки України “Про організацію навчальної роботи у вищих навчальних закладах” № 195 від 7 червня 2010 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/laws.htm/>
20. *Солдатенков М. М.* Самостійна пізнавальна діяльність як фактор професійного становлення // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика.* — 2011. — Вип. 2. — С. 54–66.
21. *Тамбовкина Т. Ю.* К проблемам автономии обучающихся иностранному языку в педвузе // *Иностр. языки в shk.* — 2008. — № 4. — С. 84–98.
22. *Тарнопольский О. Б., Кожушко С. П.* Методика обучения английскому языку для делового общения: Учеб. пособие. — К.: Ленвит, 2009. — 192 с.
23. *Шарпіло Т. І.* Шляхи формування мотиваційної сфери студентів в оволодінні іншомовними видами мовленнєвої діяльності на II етапі навчання в немовному вузі гуманітарного профілю // *Методика викладання іноземних мов: Республ. наук.-метод. зб.* — Вип. 19. — К.: Рад. shk., 2010. — С. 99–104.